

Проблеми територіального розвитку

УДК 332.1:338.48

В. Ф. Кифяк, О. В. Кифяк

Регіональні детермінанти становлення туристичної галузі в контексті розвитку «зеленої економіки»

Визначається вплив туризму на навколишнє середовище та виділяються основні групи факторів, що сприяють становленню туристичної галузі у регіоні. Визначено шляхи досягнення ефективності функціонування туристичної галузі в контексті розвитку «зеленої економіки». Особливу увагу приділяється національним природним паркам, біосферним заповідникам, розвитку екологічного (зеленого) та сільського туризму.

Ключові слова: регіональні детермінанти, туристична галузь, «зелена економіка», навколишнє середовище, туристичні ресурси, фактори розвитку, екологічні ризики, ефективність діяльності, екологічний (зелений) туризм, сільський туризм.

Туристична галузь є сьогодні однією з найбільш ефективних галузей господарювання та найбільшим у світі джерелом доходів від експорту, забезпечення зайнятості, ключовим двигуном економічного зростання та розвитку.

Подорожі та туризм прямо і побічно забезпечують приблизно 3-5% світового ВВП, а також 30% світового експорту послуг [1]. Якщо враховувати у розрахунках вплив, що здійснюється сферою туризму у вирішенні соціальних проблем, то її загальний внесок буде ще більш вагомим.

Згідно з оцінками, загальний внесок туристичної галузі у забезпечення зайнятості, включаючи побічно підтримувані нею робочі місця, складає 7–8% [1]. Це означає, що галузь туризму є дуже важливим учасником глобальної програми розвитку і відіграє унікальну роль у формуванні динамічного, сталого і збалансованого зростання.

Подальший розвиток туризму все тісніше переплітається з діяльністю у сфері екологічної стійкості. Екологічно відповідальний туризм – один з нових полюсів зростання «зеленої економіки», що забезпечує розбудову сучасної інфраструктури, ділових можливостей, робочих місць та отримання доходів.

Для України та її регіонів рекреація і туризм є одним з головних факторів впливу на розвиток «зеленої економіки» та забезпечення екологічно-чистого навколишнього середовища, особливо у тих територіях, де наявні природні рекреаційні ресурси можуть ефективно використовуватися. Проте, розвиток туризму повинен бути під регіональним контролем та відповідно регулюватися, адже інтенсивний його розвиток збільшує вплив на біосферу через непомірне зростання туристичного та господарського освоєння природи, що зумовило формування ноосфери. «У цьому контексті, як зауважує Л. Гринів, звучить попередження для людства, що ноосферний період розвитку не є «світлим майбутнім людства, а навпаки, трагічною реальністю, яку може врятувати лише якісно нова стратегія природокористування як сфери взаємодії економіки та природи» [2, с. 22].

Враховуючи те, що для багатьох регіонів України туризм є пріоритетним видом економічної діяльності, сьогодні потребує подальшого дослідження визна-

© В. Ф. Кифяк, О. В. Кифяк, 2012.

чення основних факторів становлення і розвитку туристичної галузі, позитивних та негативних впливів туризму, виокремлення шляхів досягнення ефективності функціонування туристичної галузі в контексті розвитку «зеленої економіки».

Невирішеною проблемою залишається виділення основних детермінант (чинників, визначників), що сприяють становленню туристичної галузі у регіоні, зокрема, наявність природних рекреаційних ресурсів, визначної культурно-історичної спадщини, розвиненої інфраструктури, кадрового забезпечення тощо.

Проблеми розвитку «зеленої економіки» гостро постали на Конференції Організації Об'єднаних Націй по сталому розвитку (РІО+20), яка пройшла 20-22 червня 2012 р. у Ріо-де-Жанейро (Бразилія). Однією з головних тем, які обговорювались на конференції, була визначена «зелена економіка» у контексті стійкого розвитку і викоринення бідності.

Питання сталого розвитку туризму, визначення його впливу на навколишнє середовище та класифікації туристичних ресурсів досліджувались іноземними та вітчизняними науковцями. Так, зокрема, польські науковці Я. Качмарек, А. Стасяк, Б. Влодарчик за походженням виділяють дві групи туристичних ресурсів:

перша – природного навколишнього середовища, до якої відносять усі елементи, що виникли у результаті природних процесів – гори, печери, моря, озера, річки, кліматичні умови тощо;

друга – антропогенного навколишнього середовища. Ця група створена людством – релігійні святині, замки, палаци, галереї, парки розваг тощо.

Польські вчені вважають, що сукупність цих двох груп найбільше впливають на вибір туристом місця подорожування та є основними факторами, що приймаються до уваги туроператорами при створенні туристичного продукту [3, с. 61-62]. Інший польський дослідник М. Троасі при характеристиці туристичних ресурсів пропонує їх класифікацію за трьома групами: 1) природні туристичні ресурси: клімат, повітря, чудові пейзажі і т.д., які М. Троасі визначає як «потенційний туристичний капітал»; 2) туристичні ресурси, створені працею людини: архітектурні пам'ятки, витвори мистецтва і т.д.; 3) «додаткові» туристичні ресурси, створені працею людини для послуг, які охоплюють інфраструктуру регіону і всі підприємства з прийому та обслуговування туристів [4, с. 317].

Іншу класифікацію пропонує французький економіст П. Дефер [5, с. 4-5]. Він не відносить до туристичних ресурсів заклади з прийому і обслуговування туристів, оскільки вони тільки дозволяють використовувати туристичні ресурси, але самі по собі не можуть слугувати метою туристичної подорожі. Найголовнішими туристичними ресурсами, на думку П. Дефера, є озера і ріки, морські узбережжя, снігові рівнини і льодовики, джерела мінеральних вод, гідроелектростанції і т. д. (гідром). Другу групу представляють природні туристичні ресурси до складу яких входить земля. Вони можуть бути як створені самою природою, так і бути результатом людської праці. Отже, це всі природні ресурси, за винятком води: ліси, національні парки, скелі, вулкани, сади, краєвиди і т.д. (фітом). Третя група об'єднує все, що створено працею людини. Сюди належать як пам'ятки архітектури минулих цивілізацій, так і прості помешкання, які характеризують життя і побут людей (музеї під відкритим небом, тощо). Сюди також належать і сучасні побудови – мости, аеропорти, вокзали, університети, палаци, сучасні житлові квартали (літом).

До четвертої групи належать всі види людської діяльності, які викликають інтерес туристів незалежно від навколишньої ситуації. В цю групу входять: сама людина, її звичаї і традиції, старовинні види людської діяльності, які з часом можуть зникнути, такі як народні промисли, національні народні свята, фоль-

кмор, національні костюми і національна музика. Сюди ж відносить і сучасну людську діяльність, яка є наслідком соціально-економічного розвитку – промислові і сільськогосподарські підприємства, навчальні заклади, соціально-побутові об'єкти (антропом).

Важливими для розвитку «зеленої економіки» є наукові підходи І.М. Волошина, який за результатами моніторингових еколого-паспортизаційних, ландшафтно-екологічних та медичних досліджень гірських, рівнинних, урбанізованих, зрощуваних, заповідних екополігонів визначає засади розвитку туризму в регіоні [6].

У своїх дослідженнях І. М. Синякевич, визначаючи принцип екологізації всіх сфер суспільного розвитку, передбачає, що «процес екологізації суспільної діяльності повинен охоплювати всі сфери – економічну, екологічну, соціальну і духовну; сприяти оздоровленню стану навколишнього середовища» [7, с. 18].

У всіх наведених класифікаціях та прикладах високоякісне навколишнє середовище є «сировиною» для туризму, тому виникає необхідність визначення впливу туризму на природне середовище та забезпечення його цілісності. Як вважає Н. В. Фоменко, турбуючись про охорону навколишнього середовища, потрібно брати до уваги той факт, що занедбане навколишнє середовище буде завдавати шкоди розвитку туризму, а отже, і загальному економічному розвитку даного регіону [8]. У відкритому листі главам держав і урядів, Девід Скоусіл, Президент та Виконавчий директор Всесвітньої ради з подорожей і туризму та Таліб Ріфаї, Генеральний секретар Всесвітньої туристичної організації, наголошують, що туристична діяльність здатна забезпечувати значні надходження іноземної валюти необхідної для захисту навколишнього середовища, а також використання культурної спадщини як економічного ресурсу [1].

Основною метою дослідження є виокремлення основних чинників впливу на розвиток туризму в Карпатському регіоні, особливо на територіях з задовільною екологічною ситуацією, який у свою чергу може економічно стимулювати розвиток природоохоронної діяльності в них.

Як відомо, «зелена економіка» – це ініціатива Організації Об'єднаних Націй (ООН), оголошена кілька років тому та вже підтримана більш як 20 інституціями цієї впливової міжнародної організації, активно впроваджується Екологічною Програмою ООН (UNEP). Це економіка, функціонування якої суттєво знижує ризики для навколишнього середовища і при цьому підвищує рівень життя населення, забезпечує соціальну справедливість та гармонійний розвиток суспільства.

Загалом, «зелену економіку» необхідно розглядати як інноваційний експеримент, новітнє дослідження в рамках Зеленої економічної ініціативи, розроблене на основі економічного аналізу та моделювання для того, щоб продемонструвати, що інвестиції в «озеленення» економіки в різних її секторах можуть сприяти активізації економічних процесів та призвести до зростання добробуту та створення робочих місць, сприяючи вирішенню соціальних та екологічних проблем.

Одним з головних секторів «зеленої економіки», визначених Екологічною Програмою ООН, є туризм, де виокремлено привабливі економічні аргументи для збереження екосистеми та біорізноманіття. Додаткові інвестиції у цю сферу спроможні не тільки розв'язувати загальні економічні завдання, але й сприяти вирішенню найбільш актуальних екологічних викликів сьогодення. Так, за дослідженнями Всесвітньої туристичної організації (UNWTO), щорічні інвестиції на рівні щонайменше 0,2% від валового світового продукту до 2050 р. дозволили б туристичному сектору продовжити стійке зростання, сприяючи економічному піднесенню та гарантуючи стабільні екологічні дивіденди, наприклад, скорочення водоспоживання на 18%, використання енергії – на 44%, зменшення вики-

дів CO₂ – на 52% тощо [9]. UNWTO наполягає у своїх закликах до урядів країн включити туризм одним з пріоритетних елементів у свої стратегічні плани розвитку, зазначаючи, що саме туризм повинен стояти в центрі зусиль з переходу до «зеленої економіки». Звичайно, кожна країна повинна проаналізувати і оцінити внесок кожного конкретного сектору, щоб оптимізувати власні можливості стійкого економічного зростання [10].

Цікавими є європейські регіональні ініціативи, що поєднують зусилля не лише кількох регіонів у середині країн, а й суміжних регіонів різних країн, де є схожі природні ресурси, ідентичні проблеми й аналогічні шляхи їх вирішення. В Австрії, Німеччині й Швейцарії виникли потужні еколого-економічні об'єднання, які дозволяють спільними зусиллями просувати на внутрішньому і зовнішньому ринку все пов'язане з чистою економікою – від продуктів харчування, до виробів з деревини і туризму. Головним принципом таких об'єднань є збереження довкілля, розумне господарювання, що гарантує постійне відновлення природних ресурсів, та залучення іноземних туристів.

Для України, що має значну територію та різну територіальну концентрацію туристичних ресурсів, регіональні фактори становлення галузі туризму в окремих регіонах набувають особливого значення

Для будь-якого регіону України повинні визначатись свої територіальні детермінанти розвитку туризму. Для одних – це море, комфортний клімат, розвинена інфраструктура. Для інших – екологічно чисте навколишнє середовище, мінеральні води, природні ландшафти. Для окремих регіонів основним детермінантом є наявність пам'яток історії, культури, архітектури, звичаї, традиції, обряди тощо. Так, наприклад, туристична галузь Карпатського регіону поєднує певні групи туристичних ресурсів та є однією з небагатьох галузей господарювання, яка може запропонувати екологічно якісні послуги на світовому ринку, що підтверджує опитування великої групи іноземних туристів та схвальні відгуки після проведення фінальної частини Євро-2012 у Львові. Аналіз в'їзного туризму показує, що Карпатський регіон в переважній більшості відвідують туристи з високорозвинених і провідних в економічному і промисловому відношенні країн. Цей факт свідчить про те, що Карпатський регіон менш обтяжливий промисловим виробництвом і зберігши своє природне середовище, культурно-історичну спадщину отримує вигоду від економічного виробництва промислово розвинених країн, які досягли лідируючого стану у зби-ток своєї екології.

Туризм як галузь економіки має складну структуру і тісно зв'язаний з іншими сферами господарювання, такими як транспорт, готельне та ресторанне господарство, виробництво сувенірної продукції, зв'язок, торгівля та ін. Очевидним є також взаємозв'язок не тільки з економічними, але й з соціально-культурними і природними факторами.

За нашими дослідженнями туризм розвивається в основному на територіях із задовільною екологічною ситуацією і економічно стимулює розвиток природоохоронної діяльності в них. З іншого боку туризм має і побічний вплив на навколишнє середовище, який проявляється у зміні ментальності, стилю поведінки, устрою життя місцевого населення і туристів, що у результаті міняє їх ставлення до природних ресурсів. Необхідно також відзначити, що в багатьох регіонах проблемою є не розвиток туризму як такого, а відсутність раціонального способу його розвитку. Можна виділити декілька аспектів впливу туризму на навколишнє середовище:

- на екосистеми і природні ресурси – землю, флору, фауну, повітря, ландшафт та ін.;
- на споруди, особливо на пам'ятки історії, культури архітектури;
- на місцеве населення – їх культуру, цінності, побут і т.д.;
- на місцеву регіональну і національну економіку.

Природні і культурні ландшафти часто є головними чинниками залучення туристів у місця відпочинку. Проте варто враховувати, що здатність до збереження і самовідновлення природних комплексів рекреаційних місцевостей перш за все пов'язана з допустимими нормами антропогенних навантажень.

З цієї точки зору можна говорити про існування тісного взаємозв'язку туризму і навколишнього середовища, маючи на увазі навколишнє середовище в широкому розумінні, як місце існування людини, утворене не тільки природними, але і антропогенними компонентами.

На нашу думку, можна виділити декілька основних груп факторів, що сприяють становленню туристичної галузі у регіоні.

До першої групи необхідно віднести історично обумовлену геополітичну роль, яку той чи інший регіон відіграє у суспільному розподілі праці. Так, наприклад, Карпатський регіон традиційно відіграє роль важливої транспортної артерії з'єднуючи Україну з Європейським Союзом і тим самим є не тільки найбільшим регіоном відвідування для туристів з Європи, а й виступає транзитною територією для туристичних потоків, що формуються на території ЄС і спрямовуються в інші регіони України.

Друга група факторів пов'язана з характером і територіальним розміщенням природних рекреаційних ресурсів, які зосереджені у тому чи іншому регіоні. Це, в першу чергу моря, озера, річки, гори, ліси, лікувальні води, грязі, ландшафти, клімат, різноманітні природні утворення тощо.

Третя група факторів визначає можливість розвитку пізнавального туризму пов'язаного з наявністю визначних пам'яток історії, культури, архітектури, участі у місцевих обрядах, звичаях, традиціях. До цієї групи належить і релігійний (паломницький) туризм.

Четверта група факторів – це фактори, що характеризують рівень розвитку спеціальної (готелі, санаторії, будинки відпочинку, ресторани, анімаційні заклади, гірськолижні витяги тощо) та загальної інфраструктури.

П'ята група факторів поєднує демографічну ситуацію у регіоні та кадрове забезпечення функціонування туристичних підприємств та інфраструктурних об'єктів. Нерівномірна щільність і концентрація у великих містах (урбанізація) населення призводять до збільшення туристичного попиту. Намагання мешканців міст опинитись у менш людних місцях, у природному середовищі сприяє зростанню туристичного потенціалу.

Шоста група факторів характеризується принципами регулювання туристичної діяльності місцевими та державними органами влади – від розробки концепцій, стратегій, програм регіонального розвитку до індикативного планування на рівні держави.

Визначені фактори регіонального характеру становлення туристичної галузі (рис. 1), одночасно можуть розглядатися як детермінанти, що формують ті чи інші умови для розвитку супутніх галузей господарювання у конкретно взятому регіоні. Сукупність вище перерахованих детермінант формує на території регіону певний підприємницький клімат у туристичній галузі та суттєво впливає на соціально-економічний розвиток регіону.

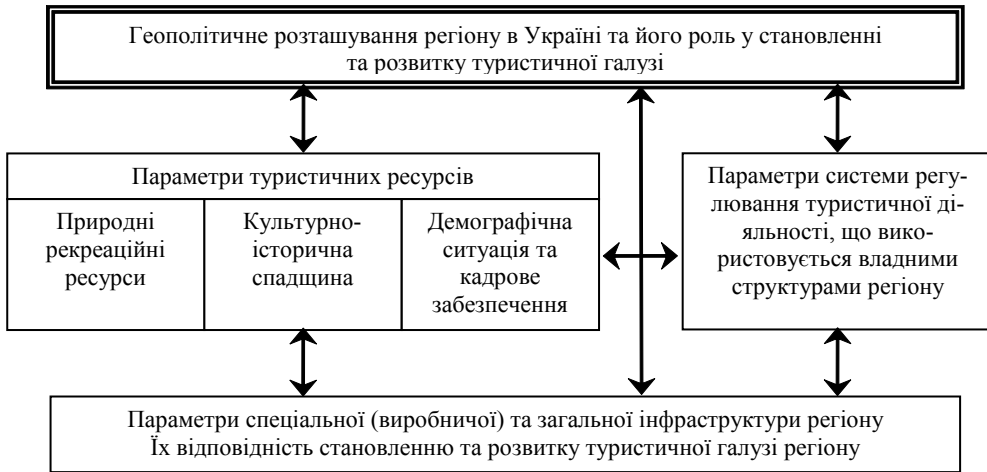

Рис. 1. Регіональні детермінанти становлення туристичної галузі

Оскільки суб'єкти туристичної діяльності не можуть активно впливати на формування регіональної політики владних структур, їх увага має бути зосереджена в основному на пошуку найбільш раціональних, екологічно зберігаючих прийомів, методів і способів використання наявних у регіоні туристичних ресурсів та ринків збуту, якими можуть бути не тільки ринки зарубіжних країн, але й ринки інших регіонів України.

На відміну від інших видів господарської діяльності функціонування туристичної галузі значно знижує ризики для навколишнього середовища і при цьому виконує низку економічних і соціальних функцій.

Ефективність такої діяльності досягається:

- 1) шляхом мінімізації збитків навколишньому середовищу та постійного екологічного моніторингу за станом туристичного освоєння територій;
- 2) запровадженням постійного контролю за використанням технологій туристичного обслуговування, в першу чергу автотранспорту, енергії, питної води тощо;
- 3) гармонізацією туристичного природокористування, яка полягає у тому, що туристична діяльність та інфраструктура повинні органічно вливатися в історично сформоване середовище і зберігати унікальну своєрідність кожної місцевості;
- 4) дотриманням соціальної справедливості щодо місцевих громад, тобто прибуток та інші блага від туризму мають розподілятися на паритетних засадах, з урахуванням інтересів місцевого населення, інвесторів і держави.

Важливу роль у розвитку туризму та «зеленої економіки» у цілому мають відігравати біосферні та природні заповідники, національно-природні парки та заказники. Для прикладу, на території НПП «Вижницький», що створений у Чернівецькій області, активно розвиваються рекреаційні зони та туристичні маршрути. На базі парку функціонує відпочинковий табір «Ойкос», розширено та проведено реконструкцію елементів рекреаційної інфраструктури в урочищі «Лужки», підготовлена поляна-тераса на правому березі річки Стебник, де встановлено відпочинкові будиночки, функціонує еколого-просвітницький центр, головним завданням якого є підвищення рівня екологічної свідомості усіх вікових структур населення [11-12].

Останнім часом особливого значення набуває розвиток екологічного (зеленого) та сільського туризму, які стають усе більш популярними серед туристів та особливо привабливими для підприємців. Такі види туризму поєднують пішохідний і велотуризм, кінні маршрути, рибальство і полювання, ознайомлення з сільським устроєм життя, місцевою культурою, звичаями, побутом. На основі опитувань, проведених в садибах сільського туризму Карпатського регіону, визначено головні чинники, що приваблюють туристів. Це в першу чергу:

- екологічно чисте навколишнє середовище,
- помірний клімат, гарні ландшафти, різноманітна флора і фауна;
- гірська місцевість, ліси, річки та можливість організації активного зимового і літнього відпочинку;
- збирання грибів та лісових ягід;
- наявність визначних пам'яток культурно-історичної спадщини та безпосередня участь у сільських обрядах, традиціях, звичаях;
- можливість приймати участь у сільськогосподарських роботах та заходах з охорони довкілля;
- карпатська кухня та гостинність місцевого населення.

Особливе значення має той факт, що всі подорожі і відпочинок у сільській місцевості та на природі здійснюються з турботою про навколишнє середовище.

Розвиток екологічного (зеленого) та сільського туризму сприяє вирішенню проблеми зайнятості на селі, зростанню дохідної частини місцевих бюджетів, збереженню місцевих традицій тощо.

Разом з тим, близькість туризму до природи і вимогливість до якості навколишнього середовища, що є одним з головних факторів розвитку «зеленої економіки» сприяє використанню різноманітних видів природних ресурсів, розширенню територій під розбудову туристичної інфраструктури та збільшенню відходів від рекреаційної діяльності, що може призвести до порушення екологічної рівноваги. У відсутності належного планування і управління, розвиток, пов'язаний з туризмом може привести до соціально-економічних проблем та до таких небезпек навколишнього середовища як ерозії ґрунтів, вирубки лісів, зсувів, втрати біологічної різноманітності тощо.

Таким чином, визначені чинники, що сприяють становленню туристичної галузі у регіоні та шляхи досягнення ефективності функціонування туристичної галузі в контексті розвитку «зеленої економіки», активізують розвиток туризму, санаторно-курортної справи, екскурсійної діяльності, будівництво спеціальної інфраструктури та збереження екологічної рівноваги у регіоні.

Розвиток туристичної галузі має бути спрямований на задоволення всіх наявних потреб туристів, але при цьому галузь повинна розвиватися таким чином, щоб забезпечити аналогічними можливостями майбутні покоління.

Важливо, щоб туристична галузь регіону розвивалась так, щоби приносити користь корінному населенню, посилювати регіональну економіку, навчати і залучати місцеву робочу силу, при цьому враховувати особливості території, раціонально використовувати наявні ресурси і будівельні матеріали, сільськогосподарську продукцію, місцеві вироби тощо.

Список використаних джерел

1. Открытое письмо главам государств и правительств: – Режим доступа : www2.unwto.org/.../final_golden_book_op..

2. Гринів Л. Екологічно збалансована економіка: проблеми теорії / Л. Гринів. – Львів, 2001. – 239 с.
3. Качмарек Я. Туристический продукт. Замысел. Организация. Управление / Я. Качмарек, А. Стасяк, Б. Влодарчик ; пер. с пол. И. Д. Рудинского. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2008. – 495 с.
4. Мальська М. Міжнародний туризм і сфера послуг: Підручник. / М. Мальська, В. Антонюк, З. Ганич. – К. : Знання, 2008. – 661 с.
5. Ильина Л. А. Туристское природопользование / Л. А. Ильина. – М. : Академия, 2009. – 192 с.
6. Волошин І. М. Ландшафтно-екологічні основи моніторингу / І. М. Волошин. – Львів, 1998. – 355 с.
7. Синякевич І. М. Екологізація суспільного розвитку як інструмент подолання екологічних загроз / І. М. Синякевич // Регіональна економіка. – 2011. – №4. – С. 14–20.
8. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія / Н. В. Фоменко. – К. : Центр навч. літератури, 2007. – 312 с.
9. Sectors for a greener planet. – Режим доступу: http://www.greenup-unep.org/green-economy/ten-sectors.htm#.T_1q0L1K_I.
10. Дані з Веб-сторінки. – Режим доступу : <http://www.unep.org/greeneconomy/AboutGEI/FrequentlyAskedQuestions/tabid/29786/Default.aspx>.
11. На Буковині покращують туристичну привабливість регіону. – Режим доступу : <http://bukpravda.cv.ua/news/oblast/item/2643-на-буковині-покращують-туристичну-привабливість-регіону?.html>.
12. Дані з Веб-сайту НПП «Вижницький». – Режим доступу : <http://www.npp.cv.ua/centr.php>.

Кифяк В. Ф., Кифяк А. В. Региональные детерминанты становления туризма в контексте развития «зеленой экономики».

Определяется влияние туризма на окружающую среду и выделяются основные группы факторов, способствующих становлению туристической отрасли в регионе. Определены пути достижения эффективности функционирования туристической отрасли в контексте развития «зеленой экономики». Отдельное внимание уделяется национальным природным паркам, биосферным заповедникам, развитию экологического (зеленого) и сельского туризма.

Ключевые слова: региональные детерминанты, туристическая отрасль, «зеленая экономика», окружающая среда, туристские ресурсы, факторы развития, экологические риски, эффективность деятельности, экологический (зеленый) туризм, сельский туризм.

Kyfyak V. F., Kyfyak O. V. Regional Determinants of Tourism Industry Development in Context of Development the “Green Economy”.

The influence of tourism on an environment is determined and the basic groups of factors that promote the development of tourism industry in a region are defined. The ways of achievement of tourist industry functioning efficiency are determined in context of development the «green economy». Special attention is spared to the national natural parks, biosphere reserves, development of ecological (green) and rural tourism.

Key words: regional determinants, tourism industry, «green economy», environment, tourism resources, factors of development, ecological risks, efficiency of activity, ecological (green) tourism, rural tourism.

Надійшло 25.07.2012 р.